

Анастасія Антоненко (Запоріжжя)

ПАФОС ЖИТТЄСТВЕРДЖЕННЯ В НОВЕЛІ СТЕПАНА ВАСИЛЬЧЕНКА «НА КАЛИНОВІМ МОСТІ»

Кінець XIX – початок XX століття ознаменував собою кризу реалістичного типу творчості, що була пов'язана із кардинальною зміною естетичного світогляду, переорієнтацією на нові художні форми й ідеї. В цей час і виникає модернізм, але його не можна асоціювати з певною школою чи напрямом. Це був радше духовний переворот.

Український варіант модерністської естетики мав свої особливості. Найперше, наголосимо на синкретичності, яка проявилася в переплетенні, взаємодії, поєднанні різноманітних стильових напрямів і течій за філософського осмислення сутності людини та її місця в історичному, національному й суспільному бутті. Позаяк модернізм виник в Україні з «запізненням», то письменникам довелося засвоювати одразу всі існуючі світові новації, навіть ті, що на Заході вже втратили свою популярність (наприклад, імпресіонізм та експресіонізм). Послідовного чергування течій модернізму в українській літературі не спостерігалось.

У прозі Степана Васильченка як представника й учасника цього мистецького руху наявні неоромантичні, імпресіоністичні й символістські тенденції. Такі літературознавці як Р. Дуб, В. Олійник, Ольга Турган аналізували творчість видатного письменника переважно в руслі реалізму, тому актуальність цього дослідження зумовлена потребою виявлення рис неоромантизму на прикладі новели «На калиновім мості».

В основі дослідження лежать наукові праці, присвячені вивченню феномена модернізму на українському ґрунті: Віри Агєєвої, Тамари Гундорової, Миколи Ільницького, Володимира Моренця, Соломії Павличко, Василя Пахаренка, Ярослава Поліщука та інших.

Неоромантизм – окреслене естетичне явище, що виникло в багатьох європейських літературах у кінці XIX – на початку XX ст. Неоромантизм або новоромантизм як стильова течія модернізму характеризувався поривом до свободи, опоетизуванням звичайної людини, яка не бажає миритися з сірістю існування, дослідженням внутрішнього світу індивіда. Визначальна риса цього напрямку – спроба подолати протистояння між ідеалом і дійсністю, завдяки непереможній силі волі зробити бажане можливим [4; 492].

Не залишає сумнівів спорідненість неоромантизму з романтизмом XIX ст. – це «використання фольклорних джерел, звернення до народної творчості, народних уявлень та міфів» [7; 33]. Так, назва новели перегукується з рядками української народної пісні, яку Степан Васильченко цитує тричі протягом твору, щоб підкреслити неминучість настання старості для головного героя та його журбу з цього приводу:

Запрягайте коні в шори,
Коні воронії,
Та поїдем доганяти
Літа молодії... [1; 293].

Неоромантики мистецьки переосмислювали філософію Шопенгауера і Ніцше, а також фрейдизм із його розкриттям психічних поривань внутрішнього світу, смислу людської поведінки, виявленням несвідомого. Предметом психоаналітичної філософії є «дослідження психічної реальності, виявлення закономірностей функціонування людської психіки, вивчення внутрішніх колізій і драм, які мають місце в глибинах людського буття» [2; 233]. У творах представників цього мистецького руху опанування психоаналізу проявлялося у використанні прийомів сну, марення, адже саме в позасвідомому пласті людської психіки здійснюються найважливіші для буття людини процеси. Композиція новели «На калиновім мості» – це різні в часовому плані відрізки спогадів, а подекуди, за визначенням головного персонажа, марення: «Що ж то за сон, що за марево увижається мені...» [1; 307]. Прийом «воскресіння знання-спогаду» [2; 236] допомагає письменнику вийти за межі зовнішніх подій і зазирнути в духовний світ героя, бо саме в позасвідоме витісняється приховане бажання оповідача бути

чоловіком Тасі, цей спогад також пояснює його хвилювання від зустрічі з коханою в площині теперішній.

Дослідження внутрішнього світу людини Степан Васильченко здійснює за допомогою передачі думок персонажів, внутрішніх монологів та психологічних портретів. Наприклад, хвилювання від приїзду Тасі головний герой переживає так: «Якого мені трясця? Само щастя прилетіло мені в хату, а я ще огинаюсь!» [1; 302]. Портрет Наталії Андріївни передає психологічні особливості людини, якій негайно треба щось вчинити, але їй заважають певні обставини: «Стрінулись поглядами, і вона кинулась, навіть уші почервоніли. Вітається очима... Далі не втрималася – трохи підвелася з місця, руку до губів – рупором, щось напружено шепотить через голови...» [1; 293].

Основні настанови й цінності «філософії життя» – прагнення до життя, відсутність страху смерті, бажання бути сильнішим за інших, воля до влади, благородство й аристократизм духу – втілилися в новелі «На калиновім мості». Герої твору позбавлені страху перед смертельною небезпекою, що над ними нависла, вони вірять у ідеали революції 1905 року, рухаються вперед і перемагають.

Для неоромантиків було характерним відтворення людини в її неповторності, людини, багатьма нитками зв'язаної з оточуючим її соціальним середовищем, але не знівельованої ним, людини як індивідуальності, особистості з притаманним лише їй багатим внутрішнім світом [7; 33], тож Тася, Маруся, Марко й головний герой якнайкраще репрезентують такий тип. Яскравістю та самодостатністю оповитий образ «безталанної» красуні Марусі, учительської дочки, що в ім'я свого кохання покинула рідну землю, поїхала за нареченим у заслання до Сибіру. Незважаючи на те, що вона захворіла на тиф і померла, це один із найтрагічніших і в той же час життєствердних неоромантичних героїв, адже попри безнадійну ситуацію, дівчина боролася зі злом за високу досконалість у всьому.

У концепції волонтаризму стверджується: істина не доступна кожному в процесі навчання, її пізнання має недемократичний характер, тому виникає проблема «аристократизації» пізнання, адже сам процес життя непідвладний аналітичній розумовій діяльності. «Життя, як потік, невловне для раціональних методів» [3; 382]. Отже, лише інтелектуально розвинена людина здатна усвідомити свою місію й очолити натовп. Недаремно українські неоромантики, на думку Василя Пахаренка, наголошували на провідній ролі інтелігенції, вбачаючи цю роль в тому, «аби інтелігенція творила високі культурні вартості світового реєстру і до них піднімала трудящу людність» [5; 49]. З цієї причини персонажі новели Степана Васильченка – представники інтелігенції, а саме – вчителі, національно та соціально свідомі, високоосвічені люди, що не залишилися байдужими до проблем сучасного буття свого народу навіть тоді, коли ці проблеми ставити було неможливо. Перебуваючи в сільській п'ятилітці, шкільні товариші вже усвідомлюють своє призначення, тому Тася знайомить хлопців із французькою революційною піснею: «Під великим секретом читала нам «Марсельєзу», що переписала в Марусі» [1; 297]. Бунтівники не залишають байдужими до своїх ідей друзів, але й ворогів також. Тому весілля Тасі й Марка було зірвано арештом жениха: «...і весілля не дали гуляти – з-під вінця взяли» [1; 295].

Неоромантики відмовлялися від типізації, повертаючись до символізму як світопізнання [5; 48]. Тож, не випадково автор вводить у тканину тексту міст як символ шляху зі старого життя, про яке згадує оповідач, до світлого майбутнього, де «грізно одримів «Інтернаціонал»» [1; 293]. Кінь – це символ швидкості, з якою проминула молодість головного героя, але в той же час, вірності й відданості своїм переконанням та одностайності. До народних уявлень про роль коня в житті людини відноситься супроводження ним господаря в потойбічне життя [6; 343]. Тому один зі значеннєвих відтінків цього символу – наближення неминучої смерті оповідача.

Колористика новели несе вагоме семантичне навантаження: червоний колір асоціюється з кров'ю й вогнем; з одного боку, він символізує повноту життя, свободу, урочистість, радість, а з іншого – ворогування, помсту, війну, агресивність. Червоні стяги революції дуалістичні, адже сподівання на свободу, рівність, щастя й братерство нерозривно пов'язані з людськими жертвами, кров'ю, смертю: «... увесь у червоних, з квітками, мчить завітчаними кіньми химерний якийсь весільний поїзд – з червоними маками-прапорами!» [1; 294].

Сакральним у всіх культурах світу був золотий колір: очі Тасі «із золотими, веселими і смутними іскрами» [1; 294], щасливі, рідні, дорогі, коштовні й сонячні для закоханого в неї з дитинства юнака. «Сива шапка» оповідача означає давність події, про яку він веде мову, а також печаль, пов'язану зі згадкою про відвідини сільського вчителя Марка, й, нарешті, втому від тягара прожитих років.

Асоціацію між подіями осені, коли головного персонажа виключили з учительського інституту, та станом природи проводить Степан Васильченко з метою підкреслити схожість цих двох явищ: «Насували хмари. Загуло щось у хмарах. Надходила осінь, а з нею – незабутні грізні події» [1; 294]. Негативний відтінок цьому символу надають міфологічні уявлення давніх слов'ян, які вважали, ніби в хмарах живуть лихі персонажі, що ховають від людей сонце, аби воно не гріло [6; 41].

Неоромантичний характер має проблематика твору. Морально-етична проблема вибору найяскравіше втілена в діях Марусі, тому що піти за милим на каторгу вирішує вона сама, хоча, як зазначає Марко, «він заслужив, то нехай і одбуває, яка ж її лиха година жене в неволю?» [1; 297]. Але бути щасливою без коханого – неможливо, цим і вмотивовано вчинок дівчини.

Кожен з персонажів обирає свій шлях у житті. Наприклад, Марко, будучи учнем, не розуміє революційні гасла: «Порви! Я й слухати цього не хочу!» [1; 297]. З плином часу його погляди трансформуються, він стає активним революційним діячем, а в результаті – й політичним в'язнем. Оповідач і Тася зробили вибір ще в дитинстві, захопившись «Марсельською», а після повернення з ув'язнення Марка, Наталя Андріївна вигукує: «Воля! Воля! Хай живе воля, рівенство й братерство!» [1; 306].

Менш послідовні герої в любовних стосунках. У творі знаходить відображення проблема любовного трикутника. Тася після закінчення школи мала від'їжджати, на прощання вона пообіцяла головному герою, що обов'язково відшукає його, й вони будуть разом. Ці плани зруйнував Марко, який навіть не повідомив товариша про заручини з його коханою. Сумна згадка про нерозділену любов до старості переслідує оповідача: «Мов блискавицею осяяло мені наші з нею дивні зустрічі, що бувають тільки за молодощів...» [1; 294].

Одвічне протистояння добра та зла втілюється на сторінках новели. Хоча зло – це абстрактна сила, що не набуває конкретних обрисів у творі, вона присутня в напруженій атмосфері очікування, якою була оточена Тася після арешту Марка. Боротьба цих двох полярних сил завершується торжеством добра.

Отож, життєствердний пафос визволення людини звучить у кожному рядку новели «На калиновім мості» Степана Васильченка. Персонажі твору шукають шляхів визволення для себе та інших людей і знаходять їх у вірності ідеалам революції, коханню, своїм морально-етичним переконанням.

Література:

1. Васильченко С. На калиновім мості // Васильченко С. Твори : у 3 т. / Степан Васильченко; упор. і прим. Б. Деркача, В. Костюченка. – К. : Дніпро, 1974. – Т. 2. – С. 264–276.
2. Історія філософії: Конспект лекцій. Навчальний посібник / Ред. В. Воловик. – Запоріжжя : ЗДУ, 1996. – 300 с.
3. Історія філософії: Підручник для вищої школи. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х. : Прапор, 2003. – 768 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
5. Пахаренко В. Нарис української поезики (до нових підходів у вивченні літератури) / Василь Пахаренко. – К., 1997. – 80 с.
6. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорних і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / [упоряд. О. Кононенко]. – К. : Український міжнародний культурний центр, 2008. – 784 с.
7. Шпильова О. Український неоромантизм / Олена Шпильова // Урок української. – 1999. – № 1. – С. 32–35.

**The Life-Asserting Pathos of a Man
in the Short Story «On the Snowball Tree Bridge» by Stepan Vasylychenko**

In the article, devoted to Stepan Vasylychenko's creative work, whose prose is by itself the synthesis of typical signs of both European and Ukrainian variants of the modernistic aesthetics, the short story «On the snowball tree bridge» is analyzed. The life-asserting pathos of liberation of a man sounds in every line of the short story «On the Snowball Tree Bridge». Its characters look for the ways of liberation for themselves and other people and find them loyal to the ideals of revolution, love, their moral-ethic convictions.

Оксана Цалапова (Луганськ)

**ХРОНОТОП ЛІСУ В КАЗЦІ
РАНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО МОДЕРНІЗМУ
(ДНІПРОВА ЧАЙКА, МИХАЙЛО КОЦЮБІНСЬКИЙ,
ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ, ЛЕСЯ УКРАЇНКА)**

Під поняттям «хронотоп» Михайло Бахтін розуміє певну «форму відчуття часу й певне його відношення до просторового світу» [1; 355]. Просторово-часові характеристики виступають жанротворчими атрибутами художньої реальності. Зокрема, у казці вони формують категорію дива, яка визначає характер оповіді.

Авторська казка виявляє генетичний і типологічний зв'язок із фольклорною, відтворюючи атмосферу чарівності шляхом свідомої творчої імітації традиційних мотивів, прийомів, образів для створення часопросторової жанрової відповідності, а отже, інтеграція літературної казки в мистецький простір модернізму обумовлює ряд суб'єктивних темпологічних і топонімічних інтерпретацій. Проте незаперечним жанровим первнем залишається орієнтація на традиційні фольклорні взірці, тому аналіз літературної казки через призму народної – важливий засіб розуміння авторських модифікацій.

Об'єктом нашого дослідження стали казки представників українського модернізму кінця XIX – початку XX століття – Дніпрової Чайки, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Олександра Олеса.

Аналізуючи казки раннього українського модернізму, можемо виділити ряд провідних просторових орієнтирів, а саме: хронотоп лісу, хронотоп дороги, хронотоп оселі, хронотоп палацу тощо. Кожен із зазначених часопросторових модусів складається із елементарних хронотопів, що мають сюжетотвірне значення. Оскільки часопростір лежить в основі художніх образів твору, він сам є праобразом. Час у казці обмежується простором, а простір, у свою чергу, диктує темпоральну доцільність. Система казкових хронотопів обумовлена оповідним зв'язком, тобто це – специфічний діалог часопросторових мотивацій події: один хронотопний модус впливає з іншого.

Казкові час і простір неодноразово виступали об'єктом уваги науковців, зокрема Олександри Бріциної, В'ячеслава Гречнєва, Лідії Дунаєвської, Ігоря Зварича, Миколи Кравцова, Юрія Лотмана, Володимира Проппа та інших. Слід зазначити, що дана проблема розглядалася на маргінесі казкознавчих студій, а це, в свою чергу, обумовлює ряд наукових питань, що потребують подальшого дослідження. Тому запропонована стаття – це спроба аналізу хронотопного модусу авторської казки періоду формування модернізму в українському мистецькому просторі. Реалізація мети передбачає розв'язання низки завдань, а саме:

- розглянути проблему співвідношення часу й простору в казці;
- дати оцінку часопросторових модифікацій архетипу лісу в народній та літературній казках.

При розгляді хронотопу казки задля глибшого розуміння проблеми слід урахувати думку Олени Лапко, яка спирається на висновки Т. Філат і С. Скиби про необхідність відносно самостійного дослідження художнього часу й художнього простору, «...оскільки вони мають